

La neologia especialitzada, repte constant per al mediador lingüístic¹

ROSA ESTOPÀ
Universitat Pompeu Fabra
Barcelona

Resum

L'entrada de neologismes en les llengües vives és un fet natural: tota llengua activa actualitza permanentment el seu lèxic, mitjançant l'ús d'unitats lèxiques referencials i també de paraules amb una funció expressiva, tant amb mots formats amb recursos propis com amb nous usos semàntics de formes ja existents o amb paraules manllevades a altres llengües. És sabut que totes les llengües són aptes per expressar-ho tot, però no totes es troben en el mateix estadi de desenvolupament. La capacitat creativa de les llengües és una condició del sistema gramatical; el desenvolupament de cada llengua, en canvi, depèn de les condicions socials, econòmiques i polítiques dels pobles que les parlen. No és fàcil posar nom a un nou invent i, una vegada posada una denominació a una nova realitat, tampoc no és gens fàcil buscar-li un equivalent en una altra llengua. Un dels principals esculls en què es troba un mediador lingüístic, com per exemple un traductor especialitzat, és la neologia especialitzada, les paraules noves de la ciència i la tècnica. Quins són els camins que ha de seguir el traductor davant els buits denominatius? Quins mecanismes i quins recursos documentals pot fer servir? Quins recursos li ofereix la llengua? Un d'aquests recursos és el manlleu. Actualment la llengua de la qual totes les altres llengües manlleven més mots és l'anglesa ja que avui és l'idioma més influent al món per qüestions econòmiques, polítiques i tecnocientífiques. Però els manlleus no són sempre la solució, encara que siguin adaptats.

PARAULES CLAU: buits denominatius, manlleus, mediació lingüística, neologia, neologia especialitzada, neologia primària, neologia semàntica, traducció de textos, unitats lèxiques referencials.

1. Agraïixo a O. Domènech, C. Gelpí i G. Santaló la lectura crítica dels esborranys d'aquest text, i a E. Coromina la invitació a escriure'l.

Abstract: *Specialised neology, an ongoing challenge for the linguistic mediator*

The entry of neologisms into living languages is a natural fact: all active languages permanently update their vocabulary, by means of the use of reference lexical units and also by words with an expressive function, both with words formed using existing resources and the new semantic uses of existing forms or with words loaned from other languages. It is a known fact that all languages can express everything, but not all of them are in the same stage of development. The creative capacity of languages is a condition of the grammatical system; the development of every language, on the other hand, depends on social, economic and political conditions of the people that speak them. It is not easy to name a new invention, and once a new reality has been named in one language it is by no means easy to find an equivalent for it in another language. One of the main hurdles encountered by a linguistic mediator, such as a specialised translator, is specialised neology, new words spawned by science and technology. What paths should the translator take in the face of denominative gaps? What mechanisms and documentary resources can they use? What resources does language offer? One of these resources is the loan. Nowadays, the language from which all other languages borrow most is English, as it is the world's most influential language for economic, political and technical and scientific reasons. But loans are not always the solution, even if they are adapted.

KEY WORDS: denominative gaps, loans, linguistic mediation, neology, specialised neology, primary neology, semantic neology, text translation, reference lexical units.

INTRODUCCIÓ

Cada dia milers de científics i d'enginyers han de posar nom a nous conceptes, a nous artefactes, a noves idees; així mateix, cada dia milers de periodistes, professors, divulgadors i traductors necessiten equivalents adequats per a aquestes noves paraules que han fet néixer els especialistes en una altra llengua. En el primer cas es tracta d'una situació de treball (un laboratori, un despatx, un taller, etc.) en què la persona encarregada de posar nom a nous conceptes sol ser un especialista. En canvi, el segon procés es dona típicament en una situació de mediació lingüística en què els artífexs són els traductors, intèrprets, redactors, periodistes, que, per a un terme de la llengua d'origen, no tenen encara cap mot —o si el tenen, no els satisfà— en la llengua en la qual han d'expressar-se.

La denominació és una activitat tan antiga com antiga és la ciència i la tècnica. No es pot construir el coneixement especialitzat sense paraules i, sobretot, no s'avança científicament sense paraules noves. Bertha Gutiérrez, en el tan recomanable llibre *La ciencia empieza en la palabra* (1998), exemplifica a bastament com el pensament científic sempre ha implicat la creació o l'adaptació constant de paraules per referir-s'hi.

Paral·lelament a l'activitat científicotècnica, però ja des dels orígens, hi ha hagut sempre una activitat de mediació lingüística considerable, rellevant pel seu paper en l'evolució, l'intercanvi i la divulgació de la ciència i la tècnica. La història de la ciència, i de les idees científiques, no es pot escriure —ni entendre— sense tenir en compte el paper clau que hi han tingut els traductors; professionals que s'han trobat constantment en la situació de no tenir un mot en la llengua d'arribada perquè el concepte hi entrava per primera vegada mitjançant les seves traduccions. En aquestes situacions, com veurem més endavant, el traductor ha hagut de cercar una solució lèxica adequada i precisa, equivalent semànticament i pragmàticament al terme usat en la llengua de partida; solució, que en moltes ocasions, ha originat una proposta neològica.

El treball en neologia especialitzada ha estat, és i serà un dels reptes per al mediador lingüístic. La cerca d'un neologisme especialitzat exigeix al traductor, d'entrada, una presa de posició del model de llengua, però també capacitat de decisió i d'anàlisi, i intuïció lingüística. En aquests moments de proposta i de creativitat lèxica, és on sura la bona formació lingüística i terminològica d'aquest professional.

Per tal d'endinsar-nos en el tema de la neologia especialitzada en el marc d'un context comunicatiu de mediació lingüística, he estructurat aquesta ponència en els punts següents, que parteixen d'un enfocament general (la neologia) per arribar a un aspecte molt específic (la neologia semàntica o el reciclatge lèxic):

1. La neologia i els neologismes
2. La neologia especialitzada i els neologismes especialitzats
3. Els neologismes especialitzats en un procés de mediació
4. Com hem d'actuar davant d'un buit denominatiu?
5. Els recursos lèxics per a la creació de neologismes especialitzats
6. Els neologismes semàntics: una solució per explorar i explotar

1. LA NEOLOGIA I ELS NEOLOGISMES

L'entrada de neologismes en les llengües vives és un fet natural: tota llengua activa actualitza permanentment el seu lèxic. Els neologismes són la conseqüència lingüística dels canvis constants d'una societat (i els neologismes especialitzats, ho són dels canvis científicotècnics), canvis que alhora són una manifestació clara de la vitalitat d'una llengua. Així, *aerofòbia*, *aliment modificat genèticament* (AMG), *auditoria de seguretat*, *bicicleta de neu*, *bookcrossing*, *devedoteca*, *e-book*, *e-learning*, *família acollidora*, *família monoparental*, *flexiseguretat*, *globalització*, *grip A*, *jurat popular*, *informàtica en núvol*, *llibre digital*, *mediateca*, *videlector*, *videoconferència*, *violència domèstica*, *wiki*, són paraules de creació recent que reflecteixen els canvis en el funcionament d'una societat en cadascun dels seus diferents àmbits. I no solament neixen nous mots, sinó que moltes vegades la forma de les paraules continua sent la mateixa i el que canvia és el significat: *bandera*, *banderola*, *caixer*, *vall* (en economia i

finances); *gratacel* (en publicitat), i *aranya*, *galeta*, *virus*, *xarxa* (en informàtica) són paraules que ja existien i a les quals hem afegit un nou sentit. En aquests casos es produeix un reciclatge lèxic: una reutilització del lèxic consolidat per a nous sentits.

La neologia, entesa com el procés de formació de mots nous, és, doncs, una noció indiscutible, un universal lingüístic. Però el neologisme com a resultat d'aquest procés sol ser una noció polèmica, perquè no es defineix a partir d'un concepte de novetat objectiu, sinó d'un sentiment de novetat (Rey, 1976). Gutiérrez (1998), per explicar aquest fet, utilitza la metàfora del temps: «la condició de neologismo es, como la juventud, provisional».

Com ja hem remarcat en més d'una ocasió (Cabré *et al.*, 2003; Domènech i Estopà, 2009), diversos autors (Rey, 1976; Boulanger, 1989; Cabré, 1989) han parlat de la relativitat del concepte *neologisme* i, tradicionalment, per definir-lo i delimitar-lo, han recorregut als paràmetres utilitzats per identificar o detectar les paraules noves. Alain Rey (1976), per exemple, considera que una unitat lèxica és neològica segons el paràmetre d'identificació del qual es parteix. Aquest autor estableix tres criteris de naturalesa diversa, que ens permeten establir conjunts de mots nous diferents: temporal, psicolingüístic i lexicogràfic. Així, si el criteri de selecció és temporal, considerarem neologisme qualsevol paraula que ha aparegut en un període recent; si el paràmetre és psicolingüístic, un neologisme serà aquella unitat lèxica que els parlants perceben com a nova; i, finalment, si el paràmetre és lexicogràfic, una unitat lèxica es pot considerar neològica si no es troba documentada en un corpus lexicogràfic determinat.

El problema que presenta, al nostre entendre, aquesta classificació i d'altres de semblants és que confonen el supòsit de definir el concepte de neologisme amb els criteris de detecció de neologismes (Cabré *et al.*, 2003). Si en comptes de partir d'aquesta identificació, mirem de tractar les dues qüestions separatament, podem dir:

— d'una banda, que un neologisme és una «unitat lèxica nova», és a dir, una unitat lèxica «originada o ocorreguda fa poc»; el *criteri temporal* esmentat per Rey, doncs no és un criteri de detecció de neologismes, sinó que és pròpiament el que els defineix, perquè és inherent a l'essència mateixa: la novetat; i

— de l'altra, que els criteris que tenim per detectar o identificar aquestes paraules noves són dos: un de *tangible*, que seria molt objectivable i inclouria el *criteri lexicogràfic* de què parla Rey, i un de *cognitiu*, molt més difícil d'objectivar i força coincident amb l'anomenat *criteri psicolingüístic* de Rey.²

2. El criteri tangible correspon a la utilització de paràmetres documentals que permeten considerar neològiques paraules o expressions que no es troben documentades en un corpus, ja sigui lexicogràfic o textual, prèviament establert. El criteri cognitiu, en canvi, no es basa en el fet que un mot aparegui en un corpus de referència determinat o no, sinó que respon a diversos factors lligats a la percepció de novetat que un parlant té respecte d'una unitat de la llengua. Es tracta, doncs, d'un criteri més subjectiu perquè està condicionat per paràmetres de naturalesa diferent com el coneixement lingüístic i enciclopèdic del parlant, el seu nivell sociocultural o el context comunicatiu.

Però en aquest espai no interessa tant parlar dels criteris de reconeixement de neologismes com del fet que en determinats moments hi ha professionals que necessiten una paraula nova. Així, en el dia a dia del funcionament d'una societat, es presenten situacions molt clares de necessitat de neologia i, concretament, de necessitat d'un terme nou. Són circumstàncies que podem minimitzar en els dos escenaris següents:³

a) Un especialista descobreix o inventa una nova entitat i vol referir-s'hi (la neologia acompanya la innovació científica o tecnològica).

b) Un traductor es troba un terme en un text origen per al qual no té cap equivalent o cap equivalent adequat (la neologia se submergeix en un procés de mediació lingüística i es concep condicionada pel terme d'una altra llengua al qual ha de ser equivalent).⁴

Dues activitats certament molt diferents en què entra en joc la neologia especialitzada. Sager (1993) i també Hermans (1994) s'han referit a aquests dos tipus de creació de paraules noves de manera diferenciada com a *neologia primària*, per a la primera situació, i *neologia de traducció*, per a la segona. Prèviament, Rondeau (1981) també havia establert aquesta distinció i havia diferenciat entre *neologia d'origen* o *neologia genuïna* (*néonymie d'origine*) i *neologia complementària* (*néonymie d'appoint*).

Pensem que la distinció entre aquests dos processos relacionats, en què el segon depèn del primer, és pertinent i està justificada. Els diferents contextos sociolingüístics en què tenen lloc l'una i l'altra motiven, i alhora influencien, la neologia que en deriva i també el procés en si.

2. LA NEOLOGIA ESPECIALITZADA I ELS NEOLOGISMES ESPECIALITZATS

La *neologia especialitzada*, també anomenada *neonímia* per Rondeau (1981) i *neologia terminològica* per altres autors (Rondeau, 1981; Cabré, 1992; Humbley, 2006; García Palacios, 2009b), sovint s'ha concebut com la denominació que representa la noció de *neologisme lèxic* en les llengües d'especialitat (Rondeau, 1981). Per Rondeau, el neologisme terminològic es distingeix clarament del neologisme lèxic de la llengua comuna, de la mateixa manera que el terme es distingeix del mot. Però la realitat discursiva ens mostra que les diferències són poc nítides i responen bàsicament a condicions extralingüístiques més que lingüístiques.

3. Òbviament, aquests dos escenaris no recullen tots els casos en què es necessita i es crea neologia; hi ha activitats, a més, que són a mig camí entre una situació i l'altra, i s'alimenten de les característiques de totes dues, com és el cas del periodisme especialitzat o dels blocs o xats entre semiexperts d'un tema.

4. Aquest procés se sol donar entre llengües diferents, tot i que també es pot donar en una mateixa llengua per raons diverses (per exemple, entre nivells d'especialització diferents).

El paral·lelisme, per tant, no és tan simple ni automàtic com es podria desprendre d'una primera lectura del text de Rondeau. Si partim d'un marc teòric lingüísticocomunicatiu com la *teoria comunicativa de la terminologia* (Cabré, 1999), és lícit plantejar-se si la neologia especialitzada difereix realment de la neologia general o, dit d'una altra manera, quina especificitat té la neologia especialitzada i, encara més concretament, com són els neologismes especialitzats. La realitat del procés neològic en un context especialitzat és molt complexa i cal tenir en compte aspectes sociolingüístics i pragmàtics de producció d'aquests nous termes per entendre el fenomen globalment. Ens sembla més fructífer, en canvi, distingir els processos neològics —i els neologismes que en deriven— segons el context sociolingüístic i les característiques comunicatives en què tenen lloc.

2.1. La neologia primària o la neologia d'especialista

El procés més natural de generació de termes correspon a l'especialista —en el primer escenari que hem descrit en l'apartat anterior. Doncs bé, normalment aquest neologisme especialitzat que construeix l'especialista presenta les característiques següents:

a) Respon a una necessitat designativa d'associar un signe lingüístic a un concepte nou. En conseqüència, es tracta d'un neologisme denominatiu (Cabré, 1989) que cobreix la necessitat de donar un nom a un nou concepte, més que respondre a una necessitat lúdica de jugar amb la llengua.⁵ Hermans (1994) planteja aquest acte com una cerimònia social que comporta una sèrie de ritus. Mots com *reactable*, *put*, *síndrome de Brugada*, *skinput* neixen perquè hi ha un especialista o un grup d'especialistes⁶ que proposen una nova tècnica, un nou artefacte, una nova idea, etcètera.

b) El neologisme especialitzat primari és fruit d'un acte natural i voluntari: existeix un propòsit clar de voler donar nom a un nou concepte.

c) El neologisme primari se sol crear de manera puntual i aïllada, però a vegades també hi ha una necessitat de neologia massiva (Hermans, 1994). Per exemple, en un moment donat de la història de l'astronomia es va canviar la manera de dividir l'espai lunar a partir de l'establiment d'una escala cartogràfica nova, que va generar tot un canvi de la terminologia per referir-se a aquestes noves zones i províncies espacials delimitades per meridians i paral·lels (Lepage, 1989). Molt més recentment, el coneixement del genoma humà ha revolucionat la manera de conceptualitzar els processos biològics i, consegüentment, la seva terminologia: el des-

5. CABRÉ (1989) s'hi refereix com a *neologia estilística*.

6. La *berguedana* (1790) i el *futbolí* (1937), per exemple, van ser invents catalans, documentats a *Inventat en català* (2008) de M. Josep PICÓ, que van rebre el nom en català dels seus creadors.

cobriment del DNA de doble hèlix el 1953, la seqüenciació que duen a terme Watson i Crick el 1977 i, finalment, la materialització del Projecte del Genoma Humà entre el 1990 i el 2003, en què s'arriba a seqüenciar el 99 % del genoma humà, motiven una gran constel·lació de termes nous per referir-se a aquesta nova realitat.

d) El neologisme especialitzat s'insereix en un sistema ontològic i s'hi integra. Per això, sol respectar les convencions terminològiques de l'àmbit especialitzat. Cabré (1989) remarcava aquesta característica específica dels neologismes especialitzats quan els descrivia com a neologismes que aprofitaven «rutines de formació conegudes en cada camp específic». Per exemple, és sabut que en medicina els formants cultes tenen un pes molt important; no usar-los és actuar contra les lleis internes, és introduir soroll en la interpretació dels termes. Per això, Gutiérrez (2004) denuncia la formació de neologismes amb noms propis (els epònims com *malaltia de Crohn*, *prova de Suzuki*, *operació de Matas*, etc.), perquè trenquen, per exemple, la tradició mèdica de denominar les malalties, les operacions o les tècniques.⁷ Per Hermans, un neologisme serà acceptat si és científic; és a dir, si es presenta en les formes i condicions científiques internes de cada disciplina.

e) El creador dels neologismes especialitzats primaris —l'especialista— no sol tenir preparació lingüística ni terminològica (tot i que, com remarca García Palacios [2009b] és el principal interessat a fer que les noves unitats terminològiques compleixin perfectament les seves comeses). En la realitat, la competència neològica⁸ que s'exigeix al científic no és exactament la mateixa que la que ha de tenir el mediador, amb les conseqüències que aquest fet comporta. Per exemple, un cas de malformació o un terme inadequat, si té èxit i qualla per qüestions extralingüístiques, es pot reproduir en les altres llengües a què es tradueix per un efecte dòmino mitjançant el calc o el manlleu. També pot generar altres cohipònims o hipònims que segueixin el mateix patró inadequat.

f) L'estat neològic d'un terme és més breu que el d'un mot nou de la llengua general, perquè si el concepte és acceptat per la comunitat científica, el terme associat a aquest concepte s'assimila ràpidament (García Palacios, 2009b). L'acceptació moltes vegades depèn del prestigi i del poder de difusió dels creadors. Rull comença el llibre *Els estrangerismes del català* (2008) justament explicant molt bé la importància d'aquest fet amb l'exemple de *astronauta* i *cosmonauta*:

7. GUTIÉRREZ (2004) es qüestiona com es pot dir sense matisos que la terminologia mèdica és sistemàtica quan, per exemple, en els noms de les malalties es barregen termes encunyats segons criteris anatomopatològics, fisiopatològics i etiològics que responen a les successives etapes per les quals ha passat la medicina del segle XIX.

8. GARCÍA PALACIOS (2009b) defineix la competència neològica com «el conjunto de habilidades y conocimientos que permiten al hablante generar neologismos de calidad» i MACCHI (2000) la concep com «l'ensemble des mécanismes psychiques et linguistiques, disponibles en permanence dans l'esprit de tout locuteur, et lui permettant virtuellement à tout instant de créer des mots nouveaux».

En efecte, amb la carrera espacial que va iniciar-se els anys 50 del segle xx, els nord-americans van encunyar el terme *astronauta* (compost pels formants grecs *astr(o)*- ‘estrella’ i *nauta* ‘navegant’). De la seva banda, els soviètics van preferir el formant *cosm(o)*- ‘cosmos’, de manera que van encunyar mots com *cosmonauta* o *cosmòdrom* ‘lloc des d’on es llancen coets espacials’. Els nord-americans van superar els soviètics en la carrera espacial i per això avui diem *astronauta*; però si els soviètics haguessin reeixit en la carrera espacial i els nord-americans no, és molt probable que avui diguessin *cosmonauta* (ARTOLA 1999).

g) El neologisme primari creat en un laboratori se sol anar repensant, cosa que implica moltes vegades que també es va redenenant. Sovint, un nou concepte rep un nom, i els mateixos investigadors o altres especialistes, a mesura que el concepte està més consolidat, li canvien el nom per fer-lo més transparent, perquè sigui més precís i s’adeqüi més al seu significat. L’exemple de *leptina* ens serveix perfectament per mostrar aquest fet diacrònic⁹ (Navarro, 2007):

Una de les grans fites en les investigacions dels factors genètics que determinen l’obesitat es va produir el 1950 quan els científics del Laboratori Jackson Bar Harbor (EUA) van obtenir de forma casual una colònia de ratolins mutants hiperfàgics, diabètics i obesos. Més tard es va comprovar que eren ratolins que els mancava un gen que aquests científics van batejar amb el nom de *gen ob* o *gen de l’obesitat*. El desembre de 1994 el grup de Jeffrey M. Friedman del Laboratori de Genètica Molecular de la Universitat de Rockefeller de Nova York va anunciar a *Nature* que havia aconseguit clonar i seqüenciar el gen ob murí i l’equivalent humà, localitzat en el cromosoma 7. D’aquesta manera van poder identificar l’hormona proteínica codificada per aquest gen. Al cap d’uns mesos, aquest mateix grup va demostrar que aquesta hormona era indispensable per mantenir la lipostàsia i evitar l’obesitat i que els ratolins mutants obesos s’aprimaven quan se’ls injectava la proteïna OB. En l’última línia d’un article publicat el 28 de juliol de 1995 a la revista *Science*, aquests científics van proposar un nou nom pel que fins aleshores havien denominat *OB protein*; i com és habitual en medicina, van recórrer al grec per rebatejar-la: *leptin* que en grec vol dir ‘prim’, amb la qual cosa, a més, la traducció directa a altres llengües quedava garantida.¹⁰

9. *Sala operativa* i *amfiteatre d’operacions* van ser substituïts per *quiròfan* (que en grec significa ‘cirurgia transparent’) l’any 1892, per Del Busto, en el discurs d’inauguració del primer quiròfan de l’Estat espanyol. Li va semblar un terme més adequat per referir-se a un lloc on es practicaria la cirurgia amb vidres transparents perquè els estudiants poguessin aprendre (NAVARRO, 2007).

10. «The site of action of the OB protein is unknown. The protein affects both food intake and energy expenditure, a finding consistent with clinical studies indicating that alterations of both systems regulate body weight. A full understanding of the physiologic effects of the OB protein awaits further study, particularly identification of the OB receptor. Because a principle action of the OB protein is to make an animal thinner, we propose that this 16-kD protein be called *leptin*, derived from the Greek root *leptos*, meaning *thin*». (J. L. HALAAS [et al.], «Weight-reducing effects of the plasma protein encoded by the obese gene», *Science*, núm. 269 [1995], p. 543-546).

També trobem diversos exemples d'aquests canvis diacrònics de neologia terminològica als fulls lexicogràfics *Què Cal Saber?* que la Societat Catalana de Biologia publica des del novembre de 1984. En el número 216, de l'octubre del 2009, per exemple, s'explica com s'ha passat de *arqueobacteri(s)* a *arquea* i, finalment, *arqueu(s)* (*Archaea*), que és el terme que actualment es considera més adequat i correcte en català per a referir-se als organismes que tenen l'estructura cel·lular dels procariotes (com els bacteris), amb trets metabòlics i ecològics molt peculiars (en molts casos, extremòfils i arcaics), que han estat identificats com a grup fa relativament poc (a la darreria dels anys setanta del segle xx). En el treball de final de carrera, Crous (2010) documenta en revistes medicosanitàries destinades al gran públic diversos neologismes per referir-se a una mateixa realitat en el camp de les teràpies alternatives: *equinoteràpia*, *equitació terapèutica*, *hipoteràpia*; *aromateràpia*, *medicina aromàtica*, *aromateràpia medicinal*.

h) Com es desprèn de l'exemple anterior, la datació d'un nou terme és, en un principi, més fàcil i segura, perquè sol ser un acte explícit i públic. La presentació del concepte, com també del terme, se sol fer en revistes especialitzades de prestigi internacional o en congressos d'especialistes. En podem trobar múltiples exemples tant a la secció «Sense amnèsia», de la revista *Annals de Medicina*, com a la secció «¿Quién lo usó por primera vez?», de la revista *Panace@*.¹¹ En aquests articles llegim, per citar només un parell d'exemples, que Robert Hook és qui va encunyar l'any 1665 el terme *cel·lula* amb el sentit actual, a partir de la imatge de les cel·les d'un rusc, o que, per exemple, com expliquen Guardiola i Baños (2004), el científic català Josep Trueta i Raspall va inventar, a principi del segle xx, el mètode Trueta per curar *les fractures obertes*, mètode que es coneix com a *mètode de Trueta*, *tractament de Trueta*, *tècnica de Trueta*, *mètode espanyol*, *tècnica d'Orr-Bastos-Trueta* i *tractament d'Orr*:

L'any 1924, el cirurgià nord-americà W. Orr va publicar un article en què donava a conèixer un mètode per al tractament de l'osteomielitis crònica. Es fonamentava en un drenatge ampli dels teixits corresponents a la regió de l'os infectat: l'obertura es tancava amb un gran embenat de guix. Trueta, per encàrrec del Dr. Corrachan, va assajar aquest procediment amb malalts del seu servei i obtingué resultats sorprenents. Això el va portar a provar aquest tractament en ferides fresques. Mica a mica el va anar perfeccionant i va introduir-hi nous aspectes: calia eliminar els cossos estranys i restes de teixits deteriorats i fer una excisió i drenatges perfectes seguits de la immobilització amb embenats de guix. El resultat de les seves investigacions es va concretar en els cinc punts del que es coneixeria arreu com el «mètode Trueta»: tractament quirúrgic immediat, neteja, excisió de la ferida, drenatge i immobilització amb l'embenat de guix. El 1934 presentà aquesta nova tècnica a la Societat Catalana de Cirurgia.

11. Em permeto encoratjar els responsables de la revista *Terminàlia*, que acaba de néixer, a pensar en la possibilitat d'una secció d'aquests tipus, de gran interès tant neològic com terminològic.

Immediatament després que un especialista ha posat nom a una nova realitat en el seu laboratori, s'inicia un procés de comunicació científica, seguit, a vegades, per un de divulgació; ambdós processos impliquen necessitats neològiques noves i, molt sovint, donen lloc tant a variants del mateix terme (redenominacions) com a equivalents en altres llengües.

2.2. La neologia secundària o la neologia en la mediació

En aquest darrer context, el neologisme especialitzat que es proposa en un procés de mediació lingüística entre llengües diferents, tot i que també sol ser un neologisme denominatiu, presenta una sèrie d'especificitats. Així:

a) Sorgeix sempre en intercanvis comunicatius en què hi ha encreuament de dos sistemes lingüístics.

b) És un neologisme induït i influït pel neologisme d'origen. A més, la rapidesa d'assimilació dels neologismes primaris afegeix un escull a l'hora de proposar un equivalent neològic (aquest fet justifica, en bona part, tant l'entrada de manlleus en una llengua com l'ús del calc com a mecanisme de formació de mots).

c) El neologisme secundari sorgeix sovint al costat d'altres variants denominatives. El fet que molts mediadors, més o menys al mateix temps, tinguin la mateixa necessitat de cercar un equivalent per a un terme de la llengua d'origen fomenta la proliferació d'equivalents neològics. Aquest fet es pot multiplicar en les llengües que no compten amb organismes de normalització de la terminologia.

d) El referent d'un neologisme especialitzat en un procés de mediació, sobretot en les que es consideren ciències clàssiques —medicina, biologia, física, química, matemàtiques, etc.—, sol existir tant en la llengua d'origen com en la llengua meta, i llavors ens trobem que el problema és exclusivament de significant; però també pot ocórrer que la realitat no existeixi en la llengua meta —fet més comú en dret, ciències socials i certs sectors professionals— i que la neologia especialitzada comporti problemes de significat i de significant. En aquest darrer cas, es parla de *neologismes culturals* o, fins i tot, de *xenismes*, i aleshores el manlleu pot estar plenament justificat: *brownie*, *hummus*, *aikido*, *cúrling*, *tai-txi-txuan*; *cabildo*, *lehendekari*, *ikastola*, etcètera.

e) El neologisme sorgit en un procés de mediació sol ser també un neologisme dinàmic que es va redenantant perquè també es va repensant des d'aquesta activitat. Un exemple d'aquest moviment constant, el trobem amb els termes *hacker* i *cracker*. Mas (2003), en un article sobre la terminologia neològica del camp de les noves tecnologies, explica que:

Aquests termes s'han tractat conjuntament en diverses sessions de normalització amb especialistes de l'àmbit i en reunions del Consell Supervisor del TERM-

CAT, a fi d'estudiar-los i normalitzar-los en català. L'any 1999 es van tractar per primer cop i des de llavors han «patit» diverses reconsideracions. La Resolució del 1999 fixava els termes *intrús* i *pirata*, respectivament, i els diferenciava nocionalment per l'objectiu principal de les seves activitats: en el cas de l'intrús, investigar el sistema i exhibir les seves habilitats informàtiques, i en el cas del pirata, cometre un dany en un sistema informàtic. L'any 2000 els especialistes ens van fer notar que s'estava intentant de recuperar el sentit originari de *hacker* ('persona amb grans coneixements informàtics, de certa autoritat i prestigi'), de manera que convenia evitar el terme *intrús*, carregat de connotacions negatives i, especialment, obviar l'allusió al fet que s'introdueix de forma il·legal en un sistema informàtic. Aleshores, per tal de recollir aquest sentit neutre es va decidir d'establir una altra equivalència catalana per a l'anglès *hacker*: *l'expert informàtic*.

Aquest seguiment de la terminologia normalitzada és essencial, tot i que no sempre es duu a terme (Montané, 2007).

f) El neologisme secundari pot ser, doncs, un neologisme planificat. En algunes llengües s'exerceix una intervenció autoritzada, sovint per arraconar equivalents considerats poc adequats lingüísticament o sociolingüísticament que no responen a un determinat model de llengua. En aquests casos, fins i tot es pot donar un acte de neologia massiva. Per exemple, només cal observar les últimes incorporacions de la Neoloteca del TERMCAT per veure l'activitat normalitzadora que duu a terme aquest organisme: així, de cop i volta, es publica un conjunt de paraules normalitzades d'un sector o d'un altre que indiquen que s'està treballant en un àmbit concret del coneixement.

g) Finalment, cal apuntar que el professional que proposa un equivalent per a un neologisme primari sí que sol tenir una bona preparació lingüística i terminològica.

2.3. Tipus de neologismes especialitzats i motivacions

Una característica comuna en qualsevol neologisme especialitzat és la denominació. Normalment, els neologismes especialitzats —dèiem— omplen un buit denominatiu. Així, i no ens hi estendrem perquè ja ho hem comentat, el neologisme especialitzat sol néixer principalment de la necessitat de posar nom a una nova realitat. Però volem aturar-nos a remarcar el matís que aporta l'adverbi *normalment*, perquè no tots els neologismes que neixen en l'àmbit de les ciències i les tècniques ho fan per cobrir una necessitat denominativa.

A vegades —i sobretot en ciències humanes i socials, tot i que no exclusivament— trobem neologismes que serveixen per referir-se d'una altra manera a un concepte que ja té un terme associat. Al costat de la *neologia denominativa*, doncs, en els discursos especialitzats documentem un altre tipus de neologia, que no sem-

pre ha estat reconeguda pels estudiosos i que Gutiérrez (2004) ha batejat amb el terme de *neologia psicosociològica*, i que una dècada abans Hermans (1994) havia anomenat *neologia de distinció-imitació*. Aquesta neologia és motivada pels mateixos especialistes que, per exemple, volen equiparar-se als investigadors d'altres països o desmarcar-se'n. Observem que en medicina hi ha moltes malalties, parts del cos o d'aparells que tenen dos noms que, fins i tot, poden compartir el mateix nucli: *infart blanc* i *infart anèmic*, *membrana anterior* i *membrana de Bowman*, *fractura de Pouteau* i *fractura de Colles*, *vàlvula espiral* i *vàlvula de Heister*, etc. Aquests termes reflecteixen maneres diferents de conceptualitzar la mateixa realitat. D'altres vegades, en canvi, es potencia la neologia per un afany d'esnobisme; d'aquesta manera, s'usen nous termes que són moltes vegades innecessaris. Per exemple, Rizzolatti, de la Universitat de Parma, va descobrir les *neurones mirall* o *neurones espill* (variació diatòpica) i Ramachandran, director del Centre de Cervell i Cognició de la Universitat de Califòrnia, les va rebatejar amb el nom de *neurones Dalai Lama* per la seva empatia i compassió; calia?¹²

Hi ha també una necessitat de neologia especialitzada que respon a diferents nivells d'especialització; en podríem dir «neologia especialitzada vertical»: existeix un terme que usen els especialistes en situacions formals i se'n crea un altre per ser usat en entorns més informals i/o orals, o en nivells d'especialització més baixos. Per exemple, en un context laboral d'una fàbrica entre els obrers, en la sala de premsa esportiva entre els periodistes i els esportistes, en les converses d'entorns socials en línia entre semiexperts o aprenents, en associacions temàtiques entre els pacients d'una malaltia, en aules docents, etc., sorgeixen termes «alternatius», que moltes vegades volen ser semànticament més explicatius. Un exemple: el 1996 van

12. A la pàgina web personal d'aquest investigador es pot llegir el següent (http://www.edge.org/3rd_culture/ramachandran07/ramachandran07_index.html [consulta: abril 2010]):

«The discovery of mirror neurons was made G. Rizzolati, V Gallase and I Iacoboni while recording from the brains of monkeys performed certain goal-directed voluntary actions. For instance when the monkey reached for a peanut a certain neuron in its pre motor cortex (in the frontal lobes) would fire. Another neuron would fire when the monkey pushed a button, a third neuron when he pulled a lever. The existence of such Command neurons that control voluntary movements has been known for decades. Amazingly, a subset of these neurons had an additional peculiar property. The neuron fired not only (say) when the monkey reached for a peanut but also when it watched *another* monkey reach for a peanut!

»These were dubbed «mirror neurons» or «monkey-see-monkey-do» neurons. This was an extraordinary observation because it implies that the neuron (or more accurately, the network which it is part of) was not only generating a highly specific command («reach for the nut») but was capable of adopting another monkey's point of view. It was doing a sort of internal virtual reality simulation of the other monkeys action in order to figure out what he was «up to». It was, in short, a «mind-reading» neuron.

»Neurons in the anterior cingulate will respond to the patient being poked with a needle; they are often referred to as sensory pain neurons. Remarkably, researchers at the University of Toronto have found that some of them will fire equally strongly when the patient watches someone *else* is poked. I call these «empathy neurons» or «Dalai Lama neurons» for they are, dissolving the barrier between self and others. Notice that in saying this one isn't being metaphorical; the neuron in question simply.»

començar a circular, també en els mitjans de comunicació, tres termes més o menys sinònims, però de valor terminològic molt diferent, que reflecteixen graus d'especialització distints: *malaltia de Creutzfeldt-Jakob*, *encefalopatia espongiiforme* i *malaltia de les vaques boges*. Un cas més llunyà en el temps: a final del segle XVIII, la *berguedana*, una màquina de filar, era batejada entre els obrers amb el nom de *maixerina*, pel malnom amb què era conegut el creador, el fuster de Berga Ramon Forquell i Montorcí, *el Maixerí*. Actualment, en el camp de la informàtica, hi ha molts exemples de termes nous argòtics que van configurant un sociolecte, com ja van estudiar Alonso *et al.* (2000): *ensaïmada*, *correu tortuga*, *emili*, *cuc* (*per virus*), *goldfarmer*, *passerell*, *modding*, etcètera.

I encara hi podríem afegir un altre tipus de neologia especialitzada que es dona per *desgast* d'un terme existent, és a dir, perquè un terme s'ha carregat una motxilla de connotacions pejoratives que no convenen. I és que utilitzar un mot o un altre no és igual, i encara més, no ens ha de ser igual. Els termes no són, com a vegades s'ha propagat, neutres. Per exemple, l'ús de paraules com *tuberculosi* o *sífilis* s'ha associat a una visió negativa de la malaltia que ha conduït al naixement d'equivalents nous no connotats com *fimia* o *lues*. Cap als anys setanta i vuitanta, per exemple, es va preferir crear el mot *neurastènia* per defugir la paraula *histeria*, a la qual s'associava una connotació negativa; però aquesta nova paraula no va triar a adquirir una càrrega social menyspreable i es va tornar a substituir per una altra de nova: *dystonia neurovegetativa* (Gutiérrez, 1998).

La categorització que fem de la realitat en reflecteix punts d'aproximació molt distints i, en el fons, transmeten una ideologia determinada.¹³ Ribas (2000), en la seva tesi doctoral, fa un estudi sobre les denominacions de la immigració —que aleshores eren termes neològics— en què demostra que els partits polítics transmeten una ideologia a través dels discursos i que en l'elecció dels mots que utilitzen per referir-se a la realitat políticococial (sigui conscientment o inconscient) és quan es destapen ideològicament davant la societat. Concretament, va estudiar les preguntes sobre immigració formulades per una comissió parlamentària formada per representants dels diferents partits polítics en relació amb la immigració. En aquest treball, per exemple, feia veure el següent (Ribas, 2000, p. 213):

13. PLANELLA (2004) ens recorda: «Els grecs ja deien que el poeta era el que fabricava l'univers. El món queda organitzat en categories i les categories es troben lligades a l'acció d'acusació que practicaven els grecs. El *kategorikós* era l'acusador (el procurador) i la seva acció se centrava a parlar en contra d'algú. Des d'aquesta perspectiva la categoria fa visible la marca, la mancança, la diferència de forma molt directa. La categoria (ubicada en una perspectiva negativista) designa i marca de manera negativa els subjectes amb discapacitat. Sense categories, sovint es pensa que la vida social no és possible perquè esdevé una situació de caos. El caos és una catàstrofe que no permet la vida comunitària. En aquest sentit les paraules serveixen per ordenar realitats i esdevenen marcadors socials i indicadors mèdics. A través de la llengua cada cultura produeix el "món" i estructura la societat i els individus. Però la construcció social del món no sempre és positiva per a tothom».

Parlar de *treballadors estrangers* i no de *immigrants* posa de manifest que la referència ha estat categoritzada de manera molt distinta, que es parteix de dos nivells diferents. La primera forma esquematitza la referència des d'un punt de vista positiu, atès que la representació que vehicula *treballadors estrangers* està socialment valorada; i, en canvi, la segona forma, *immigrants*, l'esquematitza des d'un punt de vista força negatiu. En aquest sentit, podem dir que seleccionar una unitat lèxica és seleccionar l'esquema de pressuposicions, estereotips i emocions a què sol anar associada.

Un exemple, més recent en terminologia, de l'àmbit de les ciències socials és el que podem llegir a Palacios i Romañach (2006). Aquests autors proposen un nou terme, *diversitat funcional*, per defensar un canvi de model teòric. Hi ha moltes paraules per denominar el col·lectiu de dones i homes amb diversitats funcionals; les més esteses actualment són *minusvàlid* (menys vàlid o que val menys) i *discapacitat* (sense capacitat). Per eradicar l'ús dels termes amb connotacions pejoratives en aquest camp, un organisme internacional com l'Organització Mundial de la Salut (OMS), conscient que el pes del llenguatge pot acabar alineant el propi individu (que és hereu inconscient dels models i les ideologies que s'amaguen darrere les paraules), l'any 2001 va fer un esforç —infructuós— de canviar la terminologia i va proposar nous termes com *dèficit en el funcionament*, *limitació en l'activitat*, *restricció en la participació*. Però tots aquests termes tornaven a ser negatius i poc neutres; per aquest motiu, Palacios i Romañach (2006, p. 108) argumenten la necessitat de proposar un neologisme de la manera següent:

Per desplaçar-se, una persona amb una lesió medul·lar habitualment utilitza una cadira de rodes, mentre que la resta de la població ho fa amb les cames: la mateixa funció, però de manera diversa. Per això el terme *diversitat funcional* s'ajusta a una realitat en la qual una persona funciona de manera diferent o diversa de la majoria de la societat. Aquest terme considera la diferència de la persona i la falta de respecte de les majories, que en els seus processos constructius socials i d'entorn, no tenen en compte aquesta diversitat funcional.

D'una manera natural, el mediador lingüístic —i també els especialistes— es troben amb diverses paraules noves per referir-se a un mateix concepte. La sinonímia és un fet habitual tant en els primers moments de naixement d'una paraula com quan una paraula ja fa temps que circula i s'ha desgastat excessivament. Amb el temps es produeix un procés de regulació i es deixen d'usar alguns dels sinònims.

Per avançar en el nostre tema, abandonem ara la neologia primària i ens centrem en la *neologia de traducció* o, més ben dit, en la neologia en la traducció especialitzada. A partir d'ara ens proposem mostrar el paper rellevant dels mediadors

lingüístics envers la neologia especialitzada, com a creadors i difusors de les paraules noves.

3. ELS NEOLOGISMES ESPECIALITZATS EN UN PROCÉS DE MEDIACIÓ

Els neologismes són un dels principals esculls d'un procés de mediació lingüística. Avui dia, la ciència i la tècnica avancen a pas de gegant, com no ho havien fet mai; i, d'altra banda, hi ha més necessitat i facilitat d'intercanvi d'idees i de productes que en qualsevol època anterior.¹⁴

Així, el traductor de textos especialitzats¹⁵ —sobretot de determinades àrees del saber, com poden ser la informàtica, la tecnologia, la medicina, l'economia, etcètera—, que es veu obligat a treballar a un ritme trepidant, es troba molt sovint que no té cap paraula per a un terme del text de partida o que, les que té, no satisfan les necessitats comunicatives del text.

Cabré (2004) planteja tant l'absència com la proliferació d'equivalents com a problemes terminològics que es troba el professional en la traducció i que cal que resolgui adequadament. La dificultat, en el fons, és donada per la mateixa concepció de *llengua*. Les llengües no són sistemes equivalents; cada llengua reflecteix una manera de veure el món i aquesta característica fa que el manlleu (i a vegades el calc) no sempre siguin possibles i que, a més, poques vegades siguin recomanables per al funcionament actiu d'una llengua.

Les propostes neològiques dels traductors tenen també un poder extraordinari en la implantació de nous termes. El traductor —el mediador lingüístic, en general— ha de ser molt conscient del poder que té per introduir paraules noves en una llengua per mitjà dels seus textos. En aquest sentit, les seves traduccions es converteixen en un aparador de difusió dels nous termes que, si quallen, entraran a formar part del cabal lèxic d'una llengua. La tria que fan els traductors dels recursos de formació d'un terme tenen una importància cabdal pel que fa a la normalització d'una llengua. Quan fan una proposta neològica estan optant per una presa de posició d'un model de llengua. En el cas de la introducció dels manlleus en una llengua, aquest fet és de summa importància.

14. Sigüán ho feia notar en l'article «Biología y técnica», publicat el 6 de maig de 2010 a *La Vanguardia*: «Desde finales del XIX y a lo largo del siglo XX el progreso de la técnica derivada del conocimiento científico ha sido aparatoso. La máquina de vapor, el motor de explosión, el motor eléctrico revolucionaron la producción y las comunicaciones. Luego el teléfono, la radio, el cine, la televisión... ampliaron las posibilidades de información y comunicación. Pero el progreso técnico también ha alcanzado a la biología y en primer lugar al cuerpo humano. Desde finales del siglo XX la medicina empezó a progresar, desaparecieron enfermedades que eran azotes de la humanidad y las intervenciones quirúrgicas ampliaron sus posibilidades...»

15. Ens centrem, en aquest treball, en el mediador traductor i no entrarem en les necessitats d'altres tipus de mediadors lingüístics que poden tenir necessitats lleugerament diferents.

Moltes vegades l'aprenent de traductor (i també el traductor professional) no sap ben bé com actuar quan es troba una paraula en un text especialitzat per a la qual no té cap equivalent encunyat en un diccionari, en una base de dades o en un corpus textual. En aquests casos, pot ser una paraula que també sigui neològica en la llengua de partida o no. En ambdós casos, per a la llengua nova caldrà un neologisme. Quines són, doncs, les etapes bàsiques que hauria de seguir un traductor quan es troba amb un buit denominatiu?

4. COM POT ACTUAR EL TRADUCTOR DAVANT D'UN BUIT DENOMINATIU?

El traductor ha d'identificar el que Cabré (2004) anomena «problemes lingüístics en la traducció», entre els quals es troben els de manca d'equivalents. En aquesta fase inicial, el traductor ha de cercar, primer, en fonts lexicogràfiques (bases de dades, diccionaris, lèxics) i, després, en fonts documentals (corpus textuais, textos especialitzats) un equivalent possible. El resultat de la cerca pot ser:

- Que trobi una proposta adequada; problema solucionat!
- Que no trobi cap proposta; té un problema lingüístic per solucionar.
- Que trobi diverses propostes, poc lexicalitzades o que no el satisfan plenament; té també un problema lingüístic per solucionar.

Una vegada identificats els problemes terminològics de manca o proliferació d'equivalents, tant si ha d'encunyar en alguns casos una nova paraula com si, en d'altres, s'ha de decidir per una de les variants possibles, li cal prendre decisions que no són gens fàcils i que li pressuposen una bona base lexicològica i terminològica. Així, a l'hora de decidir-se per la forma més adequada, haurà de tenir en compte una sèrie de recursos que li facilitaran les vies de resolució del problema.

En el cas de no trobar cap equivalent, seguint Cabré (1992; 2004), el bon professional haurà de tenir en compte, a l'hora de proposar un mot, els recursos i condicions següents:

- Estructura general de la llengua d'arribada.
- Delimitació del problema (és un problema de significant?, és un problema de referent?).
- Recursos lèxics i discursius de la llengua d'arribada.
- Recomanacions i criteris de formació de termes nous dels organismes de normalització.
- Criteris i normes internacionals de creació de termes.
- Tendències i criteris terminològics de formació de termes de cada àmbit d'especialització.

- Empaties amb les solucions neològiques que han proposat les llengües afins.

Una vegada valorada la situació, consultats els recursos i posades sobre la taula les diverses possibilitats, caldrà proposar un terme nou, un neologisme espe-

cialitzat. Tot i així, abans de donar per vàlida la proposta, caldrà que encara com-provi:

- La pertinència terminològica de la proposta.
- El grau de viabilitat lingüística de la proposta.
- El grau d'acceptabilitat grupal.

Al costat de la manca d'un equivalent, l'entrada en societat d'un nou concepte pot generar proliferació de propostes terminològiques. En la terminologia de la informàtica, per exemple, en trobem més d'un cas. Mas (2003) cita la variació neològica entorn del terme *home page*: *pàgina inicial*, *pàgina de benvinguda*, *pàgina d'entrada*, *portada*, *pàgina d'acollida*. La diversitat de variants es pot donar en la llengua d'origen i en la llengua d'arribada. La situació més prototípica és trobar-se amb un manlleu (la paraula d'origen) i una paraula o més formades amb mecanismes de la llengua. En aquests casos, caldrà que el traductor:

- Valori si la diversitat de propostes és pertinent i adequada dins de cada àmbit de coneixement i de cada situació comunicativa.
- Justifiqui i ponderi les diverses variants.

I, per acabar, una vegada considerada cada una de les possibilitats, haurà de decidir, seguint un cop més Cabré (2004), si les usa indistintament, discriminadament o bé si en selecciona alguna i en rebutja d'altres.

En la creació d'una proposta, l'escenari ideal és aquell en què el mediador realment fa de mitjancer entre el terme i l'especialista per trobar una solució conciliadora. En aquest sentit, caldria més diàleg perquè les propostes fossin acceptades pels especialistes i fossin també bones propostes des del punt de vista de la llengua. Fòrums com Medtrad, que enguany acaba de celebrar deu anys de funcionament, afavoreixen aquesta política d'entesa tan desitjada entre l'especialista i el lingüista.

Però a vegades el traductor es troba sol i amb poc temps per actuar i, en aquests casos, conèixer i dominar la diversitat de recursos de formació lèxica és un avantatge enorme. Aquesta formació lexicològica no sempre es valora prou i, en canvi, és importantíssima per assegurar tant un nivell de comunicació adequat com l'avenir d'una llengua.¹⁶

5. ELS RECURSOS LÈXICS PER A LA CREACIÓ DE NEOLOGISMES ESPECIALITZATS

La capacitat creativa de les llengües és una condició del mateix sistema gramatical. Com han explicat Hermans (1994) o Cabré (1999), entre altres autors, els mecanismes de creació dels termes són idèntics als que guien la formació de les pa-

16. Com diu el títol del llibre de Berta GUTIÉRREZ *La ciencia empieza en la palabra*, i, en canvi, els científics sovint tenen molt poca formació en paraules i, el que és pitjor, no senten la necessitat de tenir-ne.

raules de la llengua comuna. Hi ha múltiples classificacions i maneres d'agrupar aquests recursos: unes de molt detallades (Sablayrolles, 2000, o Makri, 2009) i altres de més generals (Cabrè, 1989, o Gutiérrez, 1994). Nosaltres preferim agrupar els mecanismes de creació de nous termes segons dos procediments:

- a) Neologia amb mecanismes propis de la llengua.
- b) Neologia amb mecanismes aliens a la llengua, és a dir, manlleus.

En el primer cas, pot passar que la paraula s'hagi construït per primera vegada en la nostra llengua o que la paraula s'hagi format en una altra llengua i que la nostra n'hagi copiat el mecanisme utilitzat, la qual cosa origina calcs o traduccions, que és com Rull (2008) s'hi refereix. Els mecanismes de formació poden ser morfosintàctics (formals) —derivats, compostos, sintàctics, sintagmàtics, abreujats— o semàntics. En el primer cas parlem de *neologia de forma* i en el segon, de *neologia de sentit*.

Totes les matèries, amb més o menys freqüència, usen tots els recursos lèxics que els ofereix la llengua, com recentment ha mostrat la descripció de la terminologia d'àmbits d'especialització molt diferents —com la robòtica, el dret, els esports, la lingüística, l'economia, el medi ambient, etc.— que ha dut a terme el grup IULATERM (TEXTERM, 2007-2010). Amb paraules semblants ho explica Gutiérrez (1998, p. 113): «La increíble heterogeneidad del lenguaje científico, hace que nos sorprendamos cuando, desde determinadas instancias, se habla de la terminología científica como del resultado de algo totalmente regulado y establecido». Però, si bé en tots els àmbits trobem mots que s'han format utilitzant algun dels mecanismes possibles, és veritat que cada àmbit d'especialització prioritza uns determinats tipus de recursos per damunt dels altres. Per qüestions històriques, hi ha àrees més avesades a la neologia de sentit, com el dret, l'economia o les ciències humanes i socials en general; en canvi, n'hi ha d'altres que (sobretot a partir del segle XVIII) utilitzen amb més freqüència la composició culta (medicina, biologia: *forectomia*, *iridocapsulitis*, *oftalmia*, *ortorèxia*, *meroe-dre*, *esferoide*, etc.); i unes altres que tendeixen a prioritzar la sintagmació (economia, enginyeria: *aliança d'empreses*, *auditoria de gestió*, *botiga de conveniència*, *buit de mercat*, *consorci assegurador*, etc.) o el manlleu (informàtica: *bit*, *mòdem*, *software*, *píxel*, *xip*, *web*).

Gutiérrez (1998) ens fa adonar —tot i que no és un fenomen gaire estudiat (Hermans, 1994)— que segons l'estadi de desenvolupament en què es troba un àmbit de coneixement, es prioritza un determinat tipus de neologia. Així, durant els primers anys d'existència d'una àrea de coneixement es prioritza la neologia de sentit. Des d'una perspectiva contemporània i sincrònica, és possible que no reconeguem tots els mots perquè no formen part del nostre llenguatge comú actual, però molts termes de medicina i de biologia (també de dret) eren paraules resemantitzades de la llengua comuna llatina o grega: *paludisme* prové de *palus*

palude, que volia dir en llatí ‘bassa’ o ‘llacuna’, o *menisc* vol dir ‘lluna petita’, etc.¹⁷ Més recentment, la genòmica ha creat molts termes amb aquest recurs: *satèl·lit*, *punt de lectura*, *còpia*, *promotor*, *llibre*, *missatge*, *informació*, etcètera.

En etapes consolidades d’una matèria, a més, els neologismes especialitzats han de passar una altra prova: s’han d’adaptar lingüísticament als termes que formen un mateix sistema nocional. No es pot obviar, per exemple, la manera com se solen denominar les malalties, les màquines, els virus, els bacteris, les parts del cos, etc. La formació per assimilació amb un terme cohipònim garanteix l’ús i l’acceptació d’aquesta nova paraula.

En la recta final d’aquest estudi només voldríem fer un apunt a un dels recursos de formació que a vegades des de les especialitzacions s’ha menyspreat injustament, perquè s’ha considerat que els neologismes resultants eren poc precisos i poc transparents semànticament. Em refereixo a la neologia semàntica.

6. ELS NEOLOGISMES SEMÀNTICS: UNA SOLUCIÓ PER EXPLORAR I EXPLOTAR MÉS

Avui dia, la llengua de la qual totes les altres llengües manllevan més mots —i aquesta dada no és cap sorpresa— és l’anglesa. L’explicació és òbvia: actualment és la llengua més influent del món per qüestions econòmiques, polítiques i tecnocientífiques.

La terminologia i també els nous termes mantenen una relació molt estreta amb el lloc geogràfic on es realitzen els descobriments i amb la llengua dels seus creadors. Gutiérrez (1998, p. 44) explica molt bé la història del llenguatge científic i la importància que hi han tingut sempre els préstecs lèxics de les cultures dominants de cada moment.

Així, per posar només un exemple, els primers científics romans que van escriure en llatí, per referir-se al coneixement científic i tècnic, van fer servir paraules gregues (manlleus). El recurs del manlleu era molt habitual en certes àrees del coneixement com la mecànica, la marina, la biologia, la medicina, l’astronomia i la gramàtica. El mateix Ciceró remarca: «És veritat que usem certes paraules gregues, admeses des de fa temps, en lloc de les paraules llatines, com la mateixa paraula *filosofia*, o els mots *retòrica*, *dialèctica*, *gramàtica*, *geometria*, *música*, que malgrat que es puguin dir en llatí, com que ja han entrat en l’ús, les hem de considerar com a nostres». I avui dia passa exactament el mateix fet: hi ha certes àrees del coneixement que són més prolífiques en aquest recurs.

Els traductors tenen el poder de decidir si volen afavorir la neologia d’una llengua a base de manlleus o bé si prefereixen optar per la creativitat lèxica. El

17. En trobem múltiples exemples a BELTRÁN [et al.] (2002): *cràter* volia dir ‘atuell’, ‘vas’; *cometa* ‘cabellut’; *biceps*, ‘dos caps’; *ratpenat*, ‘ratoli cec’, etcètera.

manlleu a vegades és una solució inevitable; altres vegades és la solució més fàcil i ràpida (Rull, 2008), i les raons poden ser tant lingüístiques com sobretot psicosocials. Els manlleus es poden justificar en la mesura que no desequilibrin la creativitat lèxica d'una llengua i que no siguin una pràctica sistemàtica, sinó justificada. Però els manlleus no són sempre la solució, encara que siguin manlleus adaptats a la fonètica, a la morfologia o a la grafia de la llengua. Quins altres recursos, doncs, tenen les llengües, i la llengua catalana en particular, per fer front als neologismes manllevats?

Un dels possibles recursos que pot fer servir el parlant d'una llengua és la *neologia semàntica* —també denominada *neologia de sentit* per alguns, *terminologització* per altres i *reciclatge lèxic* per nosaltres—, que consisteix a donar un nou sentit a una paraula de la llengua ja existent. En aquest procés actua un mecanisme d'analogia.

La neologia semàntica ha estat, a vegades, menystinguda per especialistes, per estudiosos de la terminologia i també per organismes que dictaven criteris de creació de termes, perquè era considerada un recurs poc precís, massa difús i que fomentava la polisèmia (Gutiérrez, 1998). Tot i això, si fem una anàlisi dels termes al llarg de la història, ens adonem que realment és un dels processos lèxics més usats des de sempre. Per exemple, és lògic que una disciplina contemplativa i descriptiva com la ciència mèdica recorregués i recorri a la formació de sentit a través de metàfores (Ordóñez, 1994).

Una de les raons de l'ús universal, i atemporal, de la neologia semàntica com a recurs de formació és que respon perfectament a la manera com els humans categoritzem la realitat: a partir d'assimilacions i analogies amb les coses que coneixem, amb les quals establim relacions. És el mecanisme que respon més naturalment a la manera de conceptualitzar la realitat en classes. Amb paraules semblants, Gutiérrez remarca aquest fet:

La neología de sentido analógica se ha practicado en todas las etapas históricas, con mayor o menor intensidad, de forma que hay quien ha llegado a pensar que es un proceso casi intrínseco al pensamiento científico porque se inserta de lleno en el fin fundamental al que sirve la ciencia: la explicación.

Així, no és estrany que els grecs usessin aquest procés a bastament (*múscul*, que significava 'ratolí', *laberint*, *martell*, *iris*, *estrep*, *cataractes*, etc.). Tampoc no és gens rar que, en llengües de societats poc tecnològitzades, l'analogia sigui un dels procediments més usats per donar nom a noves realitats que procedeixen d'altres cultures. Així, per referir-se a l'*avió*, en aimara usen el mot *latajamach'i*, que vol dir literalment 'ocell de llauna'; del *diccionari*, en diuen *arupirwa*, que significa 'magatzem [*pirwa*] de paraules [*aru*]', i de la *diabetis*, *muxsausu*, és a dir, 'malaltia [*usu*] dolça [*muxsa*]'. En sango, del *cursor*, en diuen *cuca de llum*. Tampoc no és inusual que, en

anglès i en les altres llengües de traducció, es denomini *mouse* a l'aparell de localització de coordenades del cursor d'una pantalla d'ordinador. En genètica, informàtica, economia i dret la resemantització de mots és un mecanisme molt recursiu, com hem vist en alguns exemples. Fins i tot moltes unitats sintagmàtiques o compostes usen aquest mecanisme en un dels dos elements, sobretot l'especificador (*arruga de neu, casa bessona, inclusió de pell de tigre, escala de gat, escarabat de maig*, en són només uns quants exemples que trobem a la Neoloteca del TERMCAT).

La comparació, la metonímia o la metàfora són recursos semàntics que permeten reciclar una paraula. Lakoff (1991) defensa que la metàfora és una part del nostre funcionament tan important com qualsevol altre sentit. I els avantatges de crear sentits nous a partir d'aquests recursos són molts. Pensem que la neologia semàntica o reciclatge lèxic contribueix a fomentar una sostenibilitat lingüística molt pròpia del funcionament de les llengües (economia del llenguatge); a més, alimenta les xarxes de relacions conceptuals a partir de les diverses categoritzacions fetes i ajuda el parlant a construir una ontologia lèxica enormement rica. La neologia semàntica també afavoreix l'ensenyament de les descobertes, i és molt útil i didàctica en la difusió dels resultats científics, tant entre especialistes com entre especialista i llec.

Tot i això, per crear un neologisme semàntic és necessari conèixer bé les característiques del nou concepte que s'ha de denominar, perquè cal poder i saber establir una relació semàntica d'algun tipus amb una altra paraula ja existent. Normalment, és un tipus de neologia que se li acut a l'especialista, però que el traductor o el mediador lingüístic també haurien de poder crear en diàleg, si cal, amb l'especialista. A més, els neologismes semàntics creats en anglès i copiats (calcats) en la nostra llengua són moltes vegades totalment viables, perquè l'analogia encaixa perfectament amb l'estructura lingüística i no crea cap contradicció en la llengua (Marquet, 1993). Se sol dir que el neologisme semàntic és opac semànticament, i en cert sentit és veritat. Però per a la persona que pot establir o restablir la relació entre el significat del mot existent i el significat del nou mot, es converteix en un terme molt més clar i explicatiu, ja que l'analogia que s'estableix dona informació valuosa sobre el funcionament o la fisiologia d'aquest nou terme.

7. A TALL DE CONCLUSIÓ: L'INTERÈS DE LA NEOLOGIA ESPECIALITZADA

La neologia especialitzada és un camp de recerca amb un futur engrescador. En els últims anys, com recorda Humbley (2007), diversos estudis han remarcat la importància de la recerca en aquest camp. La neologia especialitzada permet donar compte de l'evolució diacrònica de la terminologia d'un àmbit d'especialització, amb finalitats tecnològiques —com han fet Jacquemin (1994) i més recentment Kaguera (2002)— o amb finalitats històriques i etimològiques (Becker, 2005). També és clau per donar compte dels mecanismes cognitius de creació de

nous conceptes científics (Temmerman, 2000) i dels seus correlats discursius (Halliday, 2004). No cal que ens estenguem aquí per remarcar que la neologia, i també la neologia especialitzada, són columnes de la normalització d'una llengua (Celestin i Bergeron, 2003). Els centres de normalització són molt conscients —en el cas de la llengua catalana, el TERMCAT— del fet que, en el moment que una llengua abandona a una altra l'activitat de produir els mots que descriuen els nous objectes en l'ús s'exposa a l'atròfia.

La neologia especialitzada té també diverses finalitats aplicades, com ara en el camp de la formació lexicològica —tant d'especialistes com de mediadors lingüístics—, una formació no sempre potenciada per les universitats. Per tots, però en especial per aquest últim col·lectiu professional —com hem intentat fer veure al llarg de tota la ponència—, la creació de neologia especialitzada ofereix l'oportunitat de crear amb les paraules i de cercar les més adequades i precises: tot un repte, però també tota una fita si s'aconsegueix una bona proposta. Proposar un neologisme posa en joc les habilitats lingüístiques i demana imaginació i saber fer. Per tant, en l'àmbit de la neologia hi ha feina per fer de recerca, de formació, d'aplicació i de pràctica.

En definitiva, i distorsionant —amb tot el respecte— els cèlebres versos d'Antonio Machado «Caminante hay camino», però també «se hace camino al andar». Voldria acabar aquesta intervenció subratllant el fet que la llengua —i també la nostra— ens ofereix una vegada més la possibilitat de jugar amb ella i, com a professionals de la llengua, tenim el deure d'explorar i d'explotar al màxim aquesta oportunitat, perquè no ens passi com en el conte d'Agnès de Lestrade *La gran fàbrica de les paraules* (2010), en què la gent d'un país molt estrany gairebé no parlaven perquè totes les paraules s'havien de fabricar i comprar, i algunes paraules eren caríssimes. Eren tan cares que alguns habitants no gaire adinerats havien d'aprofitar les rebaixes per adquirir-ne i, llavors, ja se sap, no es troba tot el que es vol. Per sort, la nostra realitat lingüística és ben diferent i, com suggereixen els versos del poema «Les paraules», de Miquel Martí i Pol, amb el qual volem cloure aquest text, hem de ser actius i no plànyer-nos, també en neologia:

Mai no es recorre cap camí debades,
cada gest, cada mot ens configura
i, a poc a poc, construeix l'edifici
d'aquell jo sorprenent i necessari
que és l'únic mirall cert que en representa.

Mars i pluges i vents no ens modifiquen
si no volem nosaltres, i no ens salva
del risc de créixer creure en meravelles
ni confiar, desvalguts, en els altres.

Només vivint i acceptant la feixuga
càrrega del que som, sense renúncies,
podrem tal volta convertir en paraules
plenes de llum, neguits i defallences.

8. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALONSO, A.; FOLGUERÀ, R.; TEBÉ, C. (2000). «Del tecnolèct al sociolecte: consideracions sobre l'argot tècnic en català» [en línia]. A: *I Jornada sobre Comunicació Mediatitzada per Ordinador en Català (CMO-Cat)*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona. <<http://www.ub.es/lincat/cmo-cat/tebe-alonso-folguera.htm>> [Consulta: 28 juny 2010].
- BECKER, B. (2005). *Semantische und lexikalische Aspekte der mathematischen Fachsprache des 19. Jahrhunderts*. Tesi de doctorat. Universitat d'Oldenburg.
- BELTRÁN, M. T.; CASES, M. T.; GARCÍA M. (2002). *El porqué de las palabras: Fundamentos léxicos de las ciencias y de la técnica*. Madrid: Ediciones Clásicas.
- BOULANGER, J. C. (1989). «L'évolution du concept de néologie: de la linguistique aux industries de la langue». A: SCHAEZTEN, C. de (ed.). *Terminologie diachronique: Actes du colloque organisé à Bruxelles les 25 et 26 mars 1988*. París: Conseil International de la Langue Française; Brussel·les: Ministère de la Communauté Française, p. 193-211.
- CABRÉ, M. T. (1989). «La neologia efímera». A: *Miscel·lània Joan Bastardas*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 37-58.
- (1992). *La terminologia: Teoria, metodologia, aplicacions*. Barcelona: Empúries.
- (1999). *La terminología: Representación y comunicación*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada.
- (2004). «La terminología en la traducción especializada». A: GONZALO GRACÍA, C.; GARCIA YEBRA, V. *Manual de documentación y terminología para la traducción especializada*. Madrid: Arco Libros.
- CABRÉ, M. T. [et al.] (2003). «L'Observatoire de Néologie: conception, méthodologie, résultats et nouveaux travaux». A: SABLAYROLLES, J. (ed.). *L'innovation lexicale*. París: Honoré Champion, p. 125-147.
- CELESTIN, T.; BERGERON, M. (2003). «Le phénomène de la néologie technique et scientifique au Québec» [en línia]. *La neologie scientifique et technique: Bilan et perspectives*. <<http://www.realiter.net/spip.php?article222>> [Consulta: 28 juny 2010].
- CASSUTO, J. P. (1999). *De la maladie de la vache folle à celle de Creutzfeldt-Jakob*. París: Odile Jacob.
- CROUS, M. (2010). *Neologia especialitzada en les revistes de divulgació de ciències de la salut*. Treball acadèmic de final de llicenciatura de traducció i interpretació. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- DOMÈNECH, O.; ESTOPÀ, R. (2009). «La neología en textos orales». *Revista de Investigación Lingüística*, núm. 12, p. 39-65.
- ESTOPÀ, R. (2008). «L'observation de mots nouveaux en espagnol et en catalan au tours de

- deux décennies: l'Observatori de Neologia de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada». *Neologica*, núm. 2, p. 169-184.
- ESTOPÀ, R. (2009). «La composition perd-elle de la productivité dans certaines langues romanes? Une étude diachronique de la néologie lexicale en catalan». *Meta: Journal des Traducteurs = Translator's Journal* [Mont-real], vol. 54, núm. 3, p. 551-565.
- GALLARDO, N.; GÓMEZ DE ENTERRÍA, J.; MARTÍ, M. (2003). «Proyecto ESLEE: creación neológica en los glosarios de migraciones y nueva economía» [en línia]. *La neologie scientifique et technique: Bilan et perspectives*. <<http://www.realiter.net/spip.php?article226>> [Consulta: 28 juny 2010].
- GARCIA PALACIOS, J. (2009a). «La competencia neológica especializada en el estudio y la actuación sobre la neología terminológica». *Revue Française de Linguistique Appliquée*, vol. 14, núm. 2.
- (2009b). «El trabajo sobre la neología terminológica en espanyol». A: *Actes del I Congrés Internacional de Neologia de les Llengües Romàniques*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada.
- GUARDIOLA, E.; BAÑOS, J. E. (2004). *Eponímia mèdica catalana*. Quaderns de la Fundació Dr. Antoni Esteve, núm 1. Barcelona: Fundació Dr. Antoni Esteve.
- GUTIÉRREZ, B. (1998). *La ciencia empieza en la palabra: Análisis y historia del lenguaje científico*. Barcelona: Península.
- (2004). «Entre el mito y el logos: la medicina y sus formas de expresión». A: CABRÉ, M. T.; ESTOPÀ, R. (ed.). *Objetividad científica y lenguaje*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, p. 15-31.
- HALLAS, J. L. [et al.] (1995). «Weight-reducing effects of the plasma protein encoded by the obese gene», *Science*, núm. 269, p. 543-546.
- HALLIDAY, M. A. K. (2004). *The language of Science*. Londres: Continuum.
- HERMANS, A. (1994). «Traduction et néologie: Proposition de coopération». *Le Langage et l'Homme*, vol. 39, núm. 3, p. 299-302.
- HERMANS, A.; SCHAEZEN DE C. (2000). «Évolution du lexique des langues spécialisées». A: VÉRINE, H. (ed.). *Les sciences et leurs langages* (Actes du Congrès National des Sociétés Historiques et Scientifiques; Amiens, 1994 i Aix-en-Provence, 1995). Aubenas d'Ardèche: Lienhart, p.191-302.
- HERMANS, A.; VANSTEELANDT, A. (1999). «Néologie traductive». *Terminologies Nouvelles*, núm. 20, p. 37-43.
- HUMBLEY, J. (2006). «La néologie: interface entre ancien et nouveau». A: GREENSTEIN, R. (ed.). *Langues et cultures: Une histoire d'interface*. París: Publications de la Sorbonne, p. 91-103.
- (2007). «La néonymie est-elle un concept opératoire en terminologie?» [en línia]. Gatineau: Université de Québec en Outaouais. <<http://www.uqo.ca/terminologie2007/documents/Humbley.pdf>> [Consulta: 28 juny 2010].
- JACQUEMIN, C. (1994). «A temporal connectionist approach to natural language». *ACM SIGART Bulletin*, vol. 5, núm 3, p. 12-22.
- KAGEURA, K. (2002). *The dynamics of terminology*. Amsterdam; Filadèlfia: John Benjamins.
- LAKOFF, G. (1991). *Metáforas de la vida cotidiana*. Madrid: Cátedra.

- LEPAGE, T. (1989). «L'astronymie occidentale de la préhistoire à nos jours». A: SCHAEZTEN, C. de (ed.). *Terminologie diachronique: Actes du colloque organisé à Bruxelles les 25 et 26 mars 1988*. París: Conseil International de la Langue Française; Brusel·les: Ministère de la Communauté Française, p. 108-133.
- MACCHI, Y. (2000). «L'acte de nomination: du percept au signifiant». A: CHEVALIER, J. C.; DELPORT, D. L. *La fabrique des mots (la néologie iberique)*. París: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, p. 180-192.
- MAKRI, J. (2009). «La création lexicale en espagnol péninsulaire contemporain: Étude néologique, typologie des procédés et réflexions». Tesi doctoral. Montpellier: Universitat Paul-Valéry.
- MARQUET, L. (1993). *El llenguatge científic i tècnic*. Barcelona: Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya.
- MARTIN, J. C. (2004). «Los procesos neológicos del léxico científico: Esbozo de clasificación». *Anuario de Estudios Filológicos*, vol. 27, p. 157-174.
- MAS, G. (2003). «Novetats terminològiques en les noves tecnologies». *Llengua i Ús*, núm. 26, p. 64-73.
- MONTANÉ, A. (2007). «Anàlisi de la implantació de la terminologia normalitzada en llengua catalana: Un enfocament qualitatiu». *Espais Terminològics 2007: Neologia terminològica: el tractament dels manlleus*. Vic: Eumo, p. 177-189.
- NAVARRO, F. A. (2007). «¿Quién lo usó por primera vez? Leptina». *Panace@*, vol. 9, núm. 26, p. 219.
- ORDÓÑEZ, A. (1994). *Lenguaje médico: Modismos, tópicos y curiosidades*. Madrid: Noesis.
- PALACIOS, A.; ROMAÑACH, J. (2006). *El modelo de la diversidad: la bioética y los derechos humanos como herramientas para alcanzar la plena dignidad en la diversidad funcional*. Madrid: Diversitas.
- PICÓ, M. J. (2008). *Inventat en català*. Barcelona: Plaza Edición.
- PLANELLA, J. (2004). *Subjectivitat, dissidència i discapacitat*. Barcelona: Claret.
- REY, A. (1976). «Néologisme: un pseudo-concept?». *Cahiers de Lexicologie*, núm. 28, p. 3-17.
- RIBAS, M. (2000). *Discurs parlamentari i representacions socials*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- RONDEAU, G. (1981). *Introduction à la terminologie*. Chicoutimi: Gaëtan Morin.
- RULL, X. (2008). *Els estrangerismes del català: Com són i per què en tenim. Una aproximació social i lingüística*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- SABLAYROLLES, J. (2000). *La néologie en français contemporain*. París: Honoré Champion.
- SAGER, J. C. (1993). *Curso práctico sobre el procesamiento de la terminología*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez: Pirámide.
- (1997). «Term formation». A: WRIGHT, S. E.; BUDIN, G. (ed.). *Handbook of terminology management*, vol. 1, p. 25-41.
- TEMMERMAN, R. (2000). *Towards new ways of terminology descriptions: The sociocognitive approach*. Amsterdam; Filadèlfia: John Benjamins.
- UGARTEBURU, I. (2002). «La traducció de termes de especialitat». *Proceedings of 1st International Conference on Specialized Translation*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, p.110-113.
- XU, Z. (2001). *Le néologisme et ses implications sociales*. París: L'Harmattan.